

JANUSZ NOWAK

Stan i perspektywy rozwoju szkolnictwa zawodowego w Polsce

The State and the Prospects for the Development of Vocational Education in Poland

Doktor, Uniwersytet Opolski, Wydział Przyrodniczo-Techniczny, Instytut Nauk Technicznych, Polska

Streszczenie

Szkolnictwo zawodowe znajduje się obecnie na początku zmian, które rozpoczęły się od aktualizacji klasyfikacji zawodów oraz wprowadzenia szkół branżowych. W niniejszym artykule podjęto próbę subiektywnej oceny propozycji wprowadzanych rozwiązań dotyczących podniesienia efektywności kształcenia zawodowego i zwiększenia jego prestiżu w społeczeństwie na łeb oczekiwaniach rynku pracy.

Słowa kluczowe: szkolnictwo zawodowe, szkoła branżowa, kształcenie dualne, pracodawcy, rynek pracy

Abstract

Vocational education is currently at the beginning of the changes, which began with the update of the classification of professions and the introduction of industry schools. This article attempts to show a subjective assessment of the proposed solutions to increase the effectiveness of vocational education and increase its prestige in society in the light of the expectations of the labour market.

Keywords: vocational education, industry school, dual education, employers, labour market

Wstęp

Edukacja i gospodarka wzajemnie na siebie oddziałują. W żadnym kraju nie może być mowy o silnej gospodarce, jeżeli edukacja boryka się z różnego rodzaju problemami. Jak pisze Gerlach (2017, s. 23–24) „edukacja wpływa na ład społeczny i aktywność pracowniczą, gospodarka zaś stymuluje możliwości pozycynań materialnych i organizacyjnych instytucji edukacyjnych”.

Kluczowym zadaniem procesu kształcenia jest przygotowanie dobrze wykształconych pracowników, którzy znajdą zatrudnienie na współczesnym dynamicznym i często nieprzewidywalnym rynku pracy. Główną rolę w tym procesie

ma do spełnienia szkolnictwo zawodowe, które już po raz kolejny od transformacji ustrojowej poddawane jest zmianom.

Celem artykułu jest przedstawienie czytelnikowi, jak zmieniały się preferencje absolwentów gimnazjów (na przestrzeni ostatnich 5 lat) odnośnie do ich dalszej ścieżki kształcenia (stan obecny) i czynników, które miały na to wpływ. Ponadto zaprezentowana została subiektywna ocena wprowadzanych obecnie przez MEN rozwiązań dotyczących podniesienia efektywności kształcenia zawodowego wśród dzieci i młodzieży (perspektywy rozwoju).

Renesans szkolnictwa zawodowego

Szkolnictwo zawodowe stanowi obecnie niezwykle istotny obszar systemu kształcenia dzieci i młodzieży¹. W przeszłości (lata 90. XX w. i pierwsze dziesięciolecie XXI w.) kształcenie zawodowe było często niedoceniane i traktowane jako gorsza droga edukacji. Obecnie nabiera ono coraz większego znaczenia. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że szkolnictwo zawodowe przeżywa w ostatnim czasie prawdziwy renesans. Okazuje się, że szkoła zawodowa, która kiedyś kojarzona była ze szkołą „drugiego wyboru”, daje absolwentom większą szansę na znalezienie pracy niż ukończenie liceum ogólnokształcącego. Do świadomości młodych ludzi dotarło, że ukończenie szkoły zawodowej niejednokrotnie przynosi większe korzyści materialne aniżeli ukończone studia wyższe. Po transformacji ustrojowej (początek lat 90. XX w.) i pojawieniu się bezrobocia społeczeństwo polskie znacznie bardziej zaczęło doceniać wartość wykształcenia. Ówczesne myślenie sprowadzało się do bardzo prostej maksymy: „będziesz dobrze wykształcony, to dostaniesz dobrze płatną pracę”. Niestety rynek pracy dla wielu absolwentów szkół wyższych okazał się brutalny, gdyż wielu z nich zasilało szeregi bezrobotnych.

W dobie niespotykanych dotąd w Polsce przemian zachodzących na rynku pracy, tempa i zakresu przeobrażania się polskiej gospodarki rola kształcenia związanego z przygotowaniem młodych ludzi do wykonywania różnych zawodów jest kluczowa w kontekście obecnych i przyszłych oczekiwań nieprzewidywalnego rynku pracy (Sadowska, 2014, s. 5).

W sposób ciągły zmieniają się oferty pracy, które warunkują stosowane technologie i możliwości pracowników (Smela, 2007, s. 123). Istniejące na globalnym i lokalnym rynku pracy niedopasowanie popytu i podaży pracowników w wielu istotnych dziedzinach gospodarki skutkuje migracjami odpowiednio wykształconej kadry, zarówno nisko wykwalifikowanej taniej siły roboczej, jak i wysoko wykwalifikowanej kadry technicznej (Samujło, Samujło, 2014, s. 180). Dzisiejszy rynek pracy w Polsce jest uwarunkowany dynamicznymi przemianami związanymi z po-

¹ W niniejszym artykule autor koncentruje się tylko i wyłącznie na edukacji zawodowej dzieci i młodzieży.

stępnym technicznym, globalizacją oraz trwającymi nadal przemianami transformacyjnymi w gospodarce (Wołk, 2013, s. 124).

Doświadczenia ostatnich lat pokazują, że aktualnie na rynku pracy liczy się posiadanie konkretnego „fachu”. Coraz bardziej widoczne są braki w zawodach rzemieślniczych, tj. piekarz, cukiernik, elektryk, hydraulik, robotnicy budowlani itp., czyli inaczej mówiąc – absolwentów zawodówek. Firmy niejednokrotnie mają problemy z terminową realizacją zamówień i wywiązywaniem się z podpisanych umów, gdyż mają braki kadrowe.

Szkolnictwo zawodowe w liczbach

Obecnie uczniowie kończący gimnazjum, wybierając dalszą ścieżkę kształcenia, mają do wyboru szkołę ogólnokształcącą (liceum) lub szkołę zawodową (technikum albo szkołę branżową). Licea ogólnokształcące są obecnie najchętniej wybieranymi szkołami przez absolwentów jeszcze istniejących gimnazjów. Do szkół tych też idą najzdolniejsi uczniowie. Coraz większą popularnością cieszą się technika, które są najpopularniejszą szkołą zawodową. Szkoła ta oprócz wykształcenia średniego daje też możliwość zdobycia konkretnego zawodu. Najmniejszym zainteresowaniem cieszą się zasadnicze szkoły zawodowe, które obecnie zostały przekształcone w szkoły branżowe I stopnia. Na ten typ szkoły decydują się głównie najłabsi absolwenci gimnazjów.

Według danych Systemu Informacji Oświatowej² (SIO) w roku szkolnym 2017/2018 45% absolwentów gimnazjów kontynuuje naukę w liceum, blisko 40% decyduje się na technikum, zaś tylko co siódmy (15,3%) uczeń klasy I szkoły ponadgimnazjalnej uczęszcza do szkoły branżowej I stopnia. Proporcje na korzyść szkół zawodowych (55 do 45%) utrzymują się na zbliżonym poziomie od 5 lat. Widać wzrost zainteresowania młodzieży nauką w technikach, który to odbywa się „kosztem” zasadniczych szkół zawodowych (obecnie branżowych). Szczegółowe zestawienie obrazujące preferencje gimnazjalistów zostało zamieszczone w tabeli 1.

Tabela 1. Odsetek młodzieży kształcącej się w klasie I ze względu na typ szkoły w latach 2013-2017

Typ szkoły	Lata				
	2013	2014	2015	2016	2017
Liceum	44,4%	45,3%	44,6%	44,3%	45,0%
Technikum	37,0%	37,3%	38,4%	39,5%	39,7%
Zasadnicza/branżowa	18,6%	17,4%	17,0%	16,2%	15,3%
Razem zawodowe	55,6%	54,7%	55,4%	55,7%	55,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z SIO.

² Stan na 30 września 2017 r.

Dużo informacji dostarcza analiza danych w zakresie wyboru szkoły przez gimnazjalistów w zależności od podziału administracyjnego kraju. Okazuje się, że jedynym województwem, w którym więcej gimnazjalistów decyduje się na szkoły ogólnokształcące niż zawodowe, jest mazowieckie. W tym województwie 55% absolwentów gimnazjów decyduje się na liceum. Spowodowane jest to tym, iż w stolicy większość absolwentów gimnazjów decyduje się na licea, mając w perspektywie studia wyższe i zrobienie szybkiej kariery zawodowej. Niemalże równowagę pomiędzy szkolnictwem ogólnokształcącym a zawodowym należy odnotować w województwach: podlaskim, łódzkim i lubelskim. Te trzy województwa sąsiadują z województwem mazowieckim i dla uczniów perspektywa pracy w Warszawie jest równie kusząca. Na drugim biegunie są województwa: opolskie, kujawsko-pomorskie, lubuskie i wielkopolskie. W tych województwach nie mniej niż 60% uczniów klas I pobiera naukę w szkołach zawodowych, kultywując tradycje rodzinne, i wiąże swoją przyszłość zawodową z zatrudnieniem u przedsiębiorców z regionu. Szczegółowe informacje na temat wyborów edukacyjnych gimnazjalistów według województw zostały zawarte w tabeli 2.

Tabela 2. Odsetek młodzieży kształcącej się w klasie I ze względu na typ szkoły według województw w roku szkolnym 2017/2018

Województwo	Typ szkoły			
	liceum	technikum	branżowa	razem zawodowe
Mazowieckie	55,0%	35,1%	9,9%	45,0%
Podlaskie	49,8%	39,4%	10,8%	50,2%
Łódzkie	48,7%	39,3%	12,0%	51,3%
Lubelskie	48,5%	39,9%	11,6%	51,5%
Dolnośląskie	45,3%	39,1%	15,6%	54,7%
Świętokrzyskie	44,5%	41,8%	13,7%	55,5%
Podkarpackie	43,7%	43,3%	13,0%	56,3%
Zachodnio-pomorskie	43,6%	40,0%	16,4%	56,4%
Śląskie	43,1%	41,8%	15,1%	56,9%
Małopolskie	43,1%	39,9%	17,0%	56,9%
Pomorskie	42,8%	38,1%	19,1%	57,2%
Warmińsko-mazurskie	40,7%	39,8%	19,5%	59,3%
Wielkopolskie	40,0%	39,0%	21,0%	60,0%
Lubuskie	38,9%	43,1%	18,0%	61,1%
Kujawsko-pomorskie	38,4%	42,4%	19,2%	61,6%
Opolskie	37,2%	43,4%	19,4%	62,8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z SIO.

Perspektywy rozwoju szkolnictwa zawodowego

Rok 2017 to początek fundamentalnych zmian w polskiej oświacie. Wdrażana reforma objęła także szeroko rozumiane szkolnictwo zawodowe, które jest priorytetem MEN. W obszarze szkolnictwa zawodowego zmieniona została klasyfikacja zawodów. Kolejną nowością było powołanie nowego typu szkoły

zawodowej – szkoły branżowej I stopnia, która zastąpiła funkcjonujące od wielu lat zasadnicze szkoły zawodowe, potocznie zwane zawodówkami. Poprzednia reforma (z 2012 r.) zlikwidowała technika uzupełniające dla dorosłych, co w znaczny sposób utrudniło zdobycie wykształcenia średniego dla absolwentów zawodówek. To stało się prawdopodobną przyczyną stopniowego zmniejszania się naboru do zawodówek i zwiększyło zainteresowanie technikami. Obecna reforma przywraca taką możliwość, gdyż uczniowie po skończeniu szkół branżowych I stopnia będą mogli kontynuować edukację w szkołach branżowych II stopnia. Zgodnie z ramowymi planami nauczania będą realizowali równoległe kształcenie zawodowe i ogólnokształcące. Absolwent tej szkoły po zdaniu egzaminów uzyska dyplom technika w wybranych zawodzie oraz będzie miał możliwość przystąpienia do matury.

Zgodnie z założeniami MEN szkoła branżowa ma kłaść zdecydowanie większy nacisk na kształcenie praktyczne, które powinno być realizowane u pracodawców. Stąd też uczniowie szkół branżowych, którzy w większości są młodocianymi pracownikami zatrudnionymi u rzemieślników, zajęcia praktyczne realizują u konkretnego pracodawcy, ucząc się zawodu w rzeczywistych warunkach pracy. Dla uczniów to zupełnie coś innego niż nauka w szkolnych pracowniach. Taka forma kształcenia daje obopólne korzyści. Uczeń poznaje realia zawodu, którego się uczy, i jeżeli się sprawdzi, to może niejednokrotnie liczyć na zatrudnienie. Pracodawca natomiast nie musi szukać pracownika, tracić czasu i ponosić kosztów związanych z przyuczeniem go do zawodu.

Aktualnie w technikach praktyczne kształcenie zawodowe najczęściej realizowane jest w szkołach lub tzw. centrach kształcenia praktycznego w przystosowanych do tego pracowniach. Jediną sytuacją, w której uczeń technikum może zastosować poznane wiadomości i umiejętności oraz sprawdzić się, są praktyki zawodowe, które realizowane są u pracodawcy. Niestety wymiar tych praktyk (najczęściej są to 4 tygodnie w całym 4-letnim cyklu kształcenia) jest niewystarczający na skonfrontowanie teorii z rzeczywistością. Nierzadko sami pracodawcy nie dopuszczają uczniów do pełnienia konkretnych ról zawodowych, do których są przygotowywani w szkole. Aby uatrakcyjnić kształcenie zawodowe w technikach, należałoby położyć większy nacisk na kontakty szkół z lokalnymi pracodawcami. Formami ich realizacji mogłyby być np. wycieczki przedmiotowe, wizyty studyjne czy też staże wakacyjne. Ponadto sami pracodawcy mogliby przyjeżdżać do szkół i przedstawiać młodzieży nowoczesne rozwiązania techniczne i organizacyjne, które stosują w codziennej pracy zawodowej. Na szczęście coraz więcej szkół na własną rękę podpisuje porozumienia z firmami i w ten sposób uatrakcyjniła kształcenie i przybliżyła młodzieży realia ich przyszłej pracy zawodowej.

Nowoczesne szkolnictwo zawodowe, które kształci na potrzeby innowacyjnej gospodarki, wymaga odpowiedniego finansowania. Źródła tego finansowa-

nia muszą być zdywersyfikowane. Obecnie pochodzą one głównie z subwencji oświatowej oraz środków własnych organów prowadzących szkoły. Aby można było mówić o rzeczywistym rozwoju szkolnictwa zawodowego, w finansowanie muszą się też włączyć lokalni przedsiębiorcy. Sytuacja na rynku pracy (brak wykwalifikowanych pracowników) niejako wymusiła na firmach współpracę ze szkołami. Coraz częściej przekazują one swój sprzęt, doposażając szkolne warsztaty, pracownie i laboratoria, zapewniając uczniom odpowiednie warunki do nauki.

Kolejnym czynnikiem, który warunkuje rozwój szkolnictwa zawodowego, jest nauczyciel przedmiotów zawodowych. Tylko nauczyciel, który stale podnosi swoje kwalifikacje m.in. poprzez stały kontakt z pracodawcami, udział w stażach w firmach jest w stanie dobrze przekazać wiedzę uczniowi i wykształcić u niego umiejętności potrzebne do wykonywania przyszłej pracy zawodowej. Obecnie dyrektorzy szkół zawodowych mają coraz większe problemy ze znalezieniem odpowiednio wykwalifikowanych pedagogów do pracy z młodzieżą. Przy dynamicznym wzroście płac, jaki obserwujemy na rynku, pracy stawki wynagrodzenia początkującego nauczyciela niewiele przekraczają płacę minimalną. Jeżeli nie nastąpią systemowe zmiany w wynagradzaniu nauczycieli, to za kilka lat okaże się, że brak nauczycieli będzie przyczyną, która będzie uniemożliwiała rozwój szkolnictwa zawodowego.

Podsumowanie

Szkolnictwo zawodowe w Polsce odrodziło się po kilkunastu latach marginalizacji w systemie kształcenia. Obecnie prowadzone są intensywne działania koordynowane przez MEN, które mają na celu dostosowanie systemu kształcenia zawodowego do potrzeb nowoczesnej gospodarki m.in. poprzez rozwój kształcenia dualnego. Ścisła współpraca szkół zawodowych z lokalnymi przedsiębiorcami – ma za zadanie promować szkolnictwo zawodowe i zwiększać jego prestiż w społeczeństwie. Kontynuowanie rozwoju kształcenia zawodowego wpisuje się w rządową Strategię na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju. Czas pokaże, na ile słuszne założenia uda się zrealizować i jakie przyniosą one efekty.

Literatura

- Gerlach, R. (2017). Edukacja zawodowa zorientowana na rynek pracy. *Problemy Profesjologii*, 1, 23–33.
- Nowak, J. (2017). Realizacja projektów edukacyjnych sposobem na zwiększenie szans uczniów szkół zawodowych na rynku pracy. W: A. Klementowska, B. Pietrulewicz (red.), *Edukacja i praca w procesie rozwoju zawodowego* (s. 83–94). Zielona Góra: Wyd. Polskiego Towarzystwa Profesjologicznego, Instytut Inżynierii Bezpieczeństwa i Nauk o Pracy UZ.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 28.03.2017 w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół. Dz.U. 2017, poz. 703.
- Sadowska, K. (2014). Uwagi wstępne. W: K. Sadowska, T. Sadowski (red.), *Edukacja zawodowa – wybrane problemy i konteksty* (s. 5). Żary: Wyd. Łużyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej.

- Samujło, M., Samujło, B. (2014). Kształcenie zawodowe – oczekiwania i potrzeby. *Edukacja – Technika – Informatyka, 1*, 180–185.
- Smela, K. (2007). Projektowanie modułowych programów kształcenia i szkolenia zawodowego – rola standardów kwalifikacji. W: H. Bednarczyk, I. Woźniak, S. Kwiatkowski (red.), *Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Rozwój i współpraca* (s. 129–135). Warszawa, Radom: Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy.
- Wołk, Z. (2013). *Zawodownawstwo. Wiedza o współczesnej pracy*. Warszawa: Difin.